

Hebedová, Petra

Různé podoby kmene

In: Hebedová, Petra. *Stručná gramatika estonštiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 10-16

ISBN 978-80-210-6430-0; ISBN 978-80-210-6433-1 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128779>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Různé podoby kmene

Některá estonská slova mají různé podoby kmene. V rámci střídání stupňů (*astmevaheldus*) se střídají dvě varianty kmene, nazývané silný a slabý stupeň. Užití různých podob kmene závisí na skloňovacím vzoru (viz dále).

Střídání stupňů (*astmevaheldus*)

Střídání stupňů lze rozdělit do tří podskupin podle toho, jakým způsobem se realizuje rozdíl mezi silným a slabým stupněm. V první skupině spočívá pouze v rozdílné intonaci přízvučné slabiky (pak se často v písmu neprojeví), v druhé skupině se k tomuto intonačnímu rozdílu přidává rozdíl v délce následujícího konsonantu. Ve třetí skupině jsou rozdílné konsonanty po přízvuku.

Alternace prosodie slabiky (*vältevaheldus*)

Dlouhé slabiky pod přízvukem mohou mít v estonštině dvojí prosodickou charakteristiku, můžeme jim říkat důrazné a nedůrazné slabiky. Tyto dvě různé podoby se mohou uplatnit v různých tvarech téhož slova, a to jak při skloňování jmen, tak i při časování sloves. Ve většině případů je ortografický zápis obou totožný, rozdíl je jen ve výslovnosti. Zde, pro potřeby této příručky, důraznou slabiku označíme pomocí znaku ' (před danou slabikou²). Důrazná a nedůrazná intonace je ortograficky rozlišena jen zápisem zdvojeného <kk, pp, tt> pro důraznou slabiku a jednoduchého <k, p, t> pro nedůraznou.

2 Označení budeme používat jen tam, kde je zásadní pro gramatiku. Intonace jinak rozlišují všechny dlouhé přízvučné slabiky. V rámci jednoho slova může tato charakteristika přízvučné slabiky zůstat také neměnná. Estonské skloňování a časování typicky využívá jen jeden způsob demonstrace gramatické kategorie. Pokud tedy např. pro odlišení různých tvarů připojujeme koncovky nebo používáme samostatná slova k označení gramatických kategorií, nemusíme se tolik zabývat kmenovými změnami.

silný stupeň	slabý stupeň			
důrazná slabika	nedůrazná slabika	Příklady		
není rozlišeno		'kass NOM (kočka)	kassi GEN	'kassi PART
		'toon NOM (tón) 'kuulama MA-INF (poslouchat)	tooni GEN kuulata DA-INF	'tooni PART 'kuulasin IMPF
		'järv NOM (jezero) 'mängima MA-INF (hrát)	järve GEN mängin (hrajú)	'järve PART 'mängisin IMPF
		'laul NOM (píseň)	laulu GEN	'laulu PART
kk	k	'pikk NOM (dlouhý) 'hakkama MA-INF (začít)	pika GEN hakata DA-INF	'pikka PART 'hakkasin IMPF
pp	p	'kapp NOM (skříň) 'õppima MA-INF (učít se)	kapi GEN õpin (učím se)	'kappi PART 'õppisin IMPF
tt	t	'kott NOM (taška)	koti GEN	'kotti PART

Alternace konsonantů a prosodie slabiky (geminaatklusiilide astmevaheldus)

silný stupeň	slabý stupeň			
k	g	'riik NOM (stát) 'rääkima MA-INF (mluvit)	riigi GEN räägin (mluvím)	'riiki PART 'rääkisin IMPF
p	b	'seep NOM (mýdlo) 'kleepima MA-INF (lepít)	seebi GEN kleebin (lepím)	'seepi PART 'kleepisin IMPF
t	d	'kleit NOM (šaty) 'vaatama MA-INF (dívat se)	kleidi GEN vaadata DA-INF	'kleiti PART 'vaatasin IMPF
ss	s	'poiss NOM (kluk)	poisi GEN	'poissi PART

Takto alternují jen *k : g*, *p : b*, *t : d*, *ss : s*, a to jen tehdy, následují-li po dlouhé slabice.

Nepravidelné kvalitativní střídání konsonantů (*laadivaheldus*)

	silný stupeň	slabý stupeň			
asimilace (jen po krátkém vokálu)	nd	nn	<i>tund</i> NOM (hodina)	<i>tunni</i> GEN	<i>tundi</i> PART
	mb	mm	<i>kumb</i> NOM (který ze dvou) <i>tõmbama</i> MA-INF (táhnout)	<i>kumma</i> GEN <i>tõmmata</i> DA-INF	<i>kumba</i> PART <i>tõmbasin</i> IMPF
	ld	ll	<i>kuld</i> NOM (zlato)	<i>kulla</i> GEN	<i>kulda</i> PART
	rd	rr	<i>kord</i> NOM (krát)	<i>korra</i> GEN	<i>korda</i> PART
odpadnutí	g	Ø	<i>jõgi</i> NOM (řeka) <i>jalg</i> NOM (noha) <i>lugema</i> MA-INF (číst)	<i>jõe</i> GEN <i>jala</i> GEN <i>loen</i> (čtu)	<i>jõge</i> PART <i>jalga</i> PART <i>lugesin</i> IMPF
	b	Ø	<i>tuba</i> NOM (místnost)	<i>toa</i> GEN	<i>tuba</i> PART
	d	Ø	<i>rida</i> NOM (řada) <i>suund</i> NOM (směr) <i>kaduma</i> MA-INF (zmizet)	<i>rea</i> GEN <i>suuna</i> GEN <i>kaon</i> (zmizím)	<i>rida</i> PART <i>suunda</i> PART <i>kadusin</i> IMPF
	sk	sØ	<i>kask</i> NOM (bříza)	<i>kase</i> GEN	<i>kaske</i> PART
	ht	hØ	<i>koht</i> NOM (místo)	<i>koha</i> GEN	<i>kohta</i> PART
	hk	hØ	<i>õhk</i> NOM (vzduch)	<i>õhu</i> GEN	<i>õhku</i> PART
nahrazení	b	v	<i>leib</i> NOM (chléb)	<i>leiva</i> GEN	<i>leiba</i> PART
	g	j	<i>aeg</i> NOM (čas) <i>selg</i> NOM (záda)	<i>aja</i> GEN <i>selja</i> GEN	<i>aega</i> PART <i>selga</i> PART
	d	j	<i>sada</i> NOM (sto) <i>sadama</i> MA-INF (pršet)	<i>saja</i> GEN <i>sajab</i> (prší)	<i>sada</i> PART <i>sadas</i> IMPF

Tyto změny jsou neproduktivní a nemusí se uplatnit vždy. Existují i nealternující slova, např. *vaba* NOM : *vaba* GEN : *vaba* PART „svobodný“, *ida* NOM : *ida* GEN : *ida* PART „východ (jako světová strana)“, *lubama* : *luban* „slíbit“ aj. Často se daná změna týká jen malé skupiny slov z estonské slovní zásoby, typicky jde o slova domácí.

Odpadnutí konsonantu (g : Ø, b : Ø, d : Ø) v pozici mezi dvěma krátkými vokály provází sekundární změna okolních vokálů. Z vysokých vokálů se stávají nízké, *u* > *o*, *ü* > *ö*, *i* > *e* (*tuba* : *toa*, *süsi* : *sõe*, *rida* : *rea*).

Výskyt střídání stupňů

Alternace se vyskytují jen po přízvučných slabikách. Po jiné než první slabice tak mohou být jen výjimečně:

Ve slovech cizího původu, např. *om'lett* NOM : *omleti* GEN : *om'letti* PART, *ba'rokk* NOM : *baroki* GEN : *ba'rokki* PART, *ekskur'sioon* NOM : *ekskursiooni* GEN : *ekskur'siooni* PART, *tempera'tuur* NOM : *temperatuuri* GEN : *tempera'tuuri* PART; ve slovech s příponou pod vedlejším přízvukem, např. *õnne'lik* NOM (šťastný) : *õnneliku* GEN : *õnne'likku* PART nebo *ülikond* NOM (oblek) : *ülikonna* GEN : *ülikonda* PART a ve složených slovech, např. *puu'sepp* NOM : *puusepa* GEN : *puu'seppa* PART (truhlář).

Užití silného a slabého kmene

Střídání různých podob kmene je typické pro některé deklinační typy, v jiných deklinačních typech se naopak vůbec nevyskytuje.

Jména

1. a) Slova o jedné dlouhé slabice (počítáno od přízvuku)

	sg.		sg.		sg.		sg.
NOM	'kleit	NOM	'järv	NOM	tua'lett	NOM	šoko'laad
GEN	kleidi	GEN	järve	GEN	tualeti	GEN	šokolaadi
PART	'kleiti	PART	'järve	PART	tua'letti	PART	šoko'laadi

V nominativu a partitivu je silný stupeň, v genitivu slabý.

1. b) Slova se slovotvornou příponou *-ik* nebo *-kond*.

	sg.		sg.
NOM	õnne'lik	NOM	üli'kond
GEN	õnneliku	GEN	ülikonna
PART	õnne'likku	PART	üli'konda

Slova s příponou *-ik* mají kmenové změny jen tehdy, pokud je tato přípona pod vedlejším přízvukem, slova s příponou *-kond* mají toto skloňování vždy.

Slova odvozená s pomocí slovotvorných přípon se jinak častěji skloňují jako víceslabičná slova bez kmenových změn, např. *loeng* : *loengu* : *loengut*, *tõend* : *tõendi* : *tõendit*, *naljakas* : *naljaka* : *naljakat*. Přízvučné mohou být přípony cizího původu (např. *-ism*, *-fil*), proto např. *sürrea'lism* : *sürrealismi* : *sürrea'lismi*, *esto'fil* : *estofili* : *esto'fili*.

2. Slova končící na *-e* nebo *-s* mohou mít také silný a slabý kmen, ale v opačném rozestavení.

	sg.		sg.		sg.		sg.
NOM	lõke	NOM	riie	NOM	põõsas	NOM	hammas
GEN	'lõkke	GEN	riide	GEN	'põõsa	GEN	hamba
PART	lõket	PART	riiet	PART	põõsast	PART	hammast

Nominativ a partitiv jsou v slabém stupni, genitiv v silném. Partitiv má koncovku *-t*.

Tento způsob využití stupňů je méně častý.

Kromě tvarů, u nichž silný nebo slabý stupeň závisí na deklinačním typu, existují i tvary, které jsou ve stejném stupni napříč deklinačními typy. U jmen je **PARTITIV pl. vždy v silném stupni**, např. *kleite*, *'järvi*, *üli'kondi*, *šoko'laade*, *õnne'likke* i *lõkkeid*, *riideid*, *'põõsaid*, *hambaid*.

Slovesa

Střídání se týká pouze sloves, která nemají kmen delší než dvě slabiky.

1. Koncovkou DA-infinitivu je **-da**.

MA-INF	'õppima	MA-INF	'mängima
DA-INF	'õppida	DA-INF	'mängida
1. osoba sg.	õpin	1. osoba sg.	mängin

DA-infinitiv je u těchto sloves silný, 1. osoba sg. (a ostatní finitní tvary) indikativu přítomnosti v slabém stupni.

MA-infinitiv je vždy v silném stupni u všech sloves (podobně jako partitiv pl. u jmen).

2. Koncovkou DA-infinitivu je **-ta**.

MA-INF	hakkama	MA-INF	'kuulama
DA-INF	hakata	DA-INF	kuulata
1. osoba sg.	hakkan	1. osoba sg.	'kuulan

DA-infinitiv je v slabém stupni, tvary indikativu přítomnosti jsou v silném stupni.

U sloves jsou kromě MA-infinitivu **vždy silné tvary imperfekta** (1. osoby např. *õppisin*, *'mängisin*, *hakkasin*, *'kuulasin*), **vždy slabé jsou naopak tvary impersonálu** (např. přítomní tvary: *õpitakse*, *mängitakse*, *hakatakse*, *kuulatakse*).

Silný a slabý stupeň mívají také nepravidelná slovesa (přehled jejich skloňování v kapitole 4.2 Časování sloves).

I u sloves (podobně jako u jmen) mají slovesa odvozená některými příponami střídání, slovesa odvozená jinými příponami nemají žádnou kmenovou změnu (často je kmen slovesa s připojenou derivační příponou už tak dlouhý, že se ho střídání stupňů netýká). Střídání kmene mají např. kauzativa (pokud je délka kmene do dvou slabik), např. *täitma* : *täita* : *täidan* (naplnit), *muutma* : *muuta* : *muudan* (změnit), nemají je reflexiva, např. *täituma* : *täituda* : *täitun* (naplnit se, splnit se), *muutuma* : *muutuda* : *muutun* (změnit se), mají je ale frekventativa s příponou *-u*, např. *liikuma* : *liikuda* : *liigun* (hýbat se, pohybovat se), *tilkuma* : *tilkuda* : *tilgub* (kapat), *hõikuma* : *hõikuda* : *hõigun* (pokřikovat).

Další změny kmene

U jmen, která končí v NOM sg. na slabiku *-el* nebo *-er*, pokud tato slabika následuje po dlouhé přízvučné slabice, se při skloňování vypouští *-e-*: *mantel* : *mantli* : *mantlit* (kabát), *number* : *numbri* : *numbrit* (číslo). Nevypouští se, pokud je přízvučná slabika krátká, srov. např. *redel* : *redeli* : *redelit* (žebřík), nebo pokud by vznikla nepřipustná kombinace konsonantů, např. *spanjel* : *spanjeli* : *spanjelit* (kokršpaněl).

Další změny kmene bývají typické pro určitý deklinační nebo konjugační typ (o deklinačních typech v kapitole 3.3 Skloňovací vzory, o konjugačních typech v kapitole 4.2 Časování sloves). U jmen i sloves se vyskytuje v kombinaci se střídáním stupňů na konci slova změna typu VC : CV, kdy jedna podoba kmene končí na konsonant a druhá na vokál, např. *küünal* : *'küünla* : *küünalt* (svíčka), *kannel* : *kandle* : *kannelt* (strunný nástroj podobný citeře), *'suudle-ma* : *suudel-da* : *'suudlen* (líbat), *suhle-ma* : *suhel-da* : *suhlen* (komunikovat, být v kontaktu), *õmble-ma* : *õmmel-da* : *õmblen* (šít), silný stupeň se kombinuje s variantou CV, slabý stupeň s variantou VC.

Další změny kmene typické pro konkrétní typ např. *-ne* : *-se* : *-s-* u jmen zakončených v NOM sg. na *-ne*, např jako ve slově *esimene* : *esimese* : *esimest* (první).

U neproduktivních deklinačních a konjugačních typů se objevuje vypouštění koncového vokálu, např. *tuul* : *tuule* : ***tuult*** (vítr), *meri* : *mere* : ***merd*** (moře), *seisa-n* : ***seis-ma*** (stát), *laula-n* : ***laul-ma*** (zpívat).

Existují také změny kmene, které se vyskytují jen u několika slov: např. *uks* : *ukse* : *ust* (dveře), *laps* : *lapse* : *last* (dítě), *jooksma* : *joos-ta* : ***jookse-n*** (běžet), *lumi* : *lume* : ***lund*** (sníh). Ty jsou vyvolány fonotaktickými omezeními, tvary **jooksta* nebo **lumd* by byly nepřipustné.